

УДК 912 Клименко+16:[929]Клименко+81(092)

ВІРНИСТЬ ПОКЛИКАННЮ

(до 70-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України Ніни Федорівни Клименко)

До кола вчених, які сьогодні визначають рівень і обличчя української мовознавчої науки у світі, безперечно, належить доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України Ніна Федорівна Клименко.

Ніна Федорівна народилася 22 жовтня 1939-го р. в Черкасах в дружній робітничій родині Федора Даниловича і Мотрі Нечипорівни Клименків. Батьки не мали великих статків, але своїх трьох дочок, серед яких Ніна була середульшою, змалечку привчали до праці, поваги до людей, до життя по

совісті. Рідна прекрасна черкаська земля, яка дала Україні Великого Кобзаря і гроно блискучих письменників, акторів, винахідників, сім'я, шкільні вчителі заклали той важливий ґрунт, на якому формувалася особистість Ніни Федорівни Клименко — справжнього вченого і громадянина, людини непохитних принципів у науковому й повсякденному житті, щиро відданої улюбленій справі. Ще в юності вона захопилася світом слова, марила філологією. Мрія її здійснилася в 1956-му р., коли вона стала студенткою відділення російської мови та літератури філологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Роки навчання в університеті були сповнені пізнання глибин рідного українського, російського, а з 1958-го р. — й грецького слова, спілкуванням з такими

© КАРПЛОВСЬКА Є.А., 2009

видатними українськими філологами, як А.О. Білецький, І.К. Кучеренко, Т.М. Чернишова, А.В. Кулінич, В.І. Маслов, О.А. Назаревський, перекладачами Г.П. Кочуром, М.О. Лукашем, Д. Паламарчуком, Борисом Теном. З цього часу в науковій діяльності Н.Ф. Клименко міцно сплелися два мовні струми: рідний український і грецький, який став рідним завдяки фундаторам української неоелліністики, незабутнім Учителям — професору Андрієві Олександровичу Білецькому і його дружині доценту Тетяні Миколаївні Чернишовій.

Уже понад 45 років наукова діяльність Ніни Федорівни нерозривно пов'язана з Національною академією наук України. У 1964-му р. вона вступила до аспірантури Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України на щойно відкриту тоді нову мовознавчу спеціальність 10.02.21 — структурна, прикладна і математична лінгвістика. Так тодішнє керівництво Інституту мовознавства, його директор — академік І.К. Білодід, сприяючи підготовці нових мовознавчих кадрів, відгукнулися на науково-технічний прогрес в Україні, нові потреби українського суспільства і нові завдання українського мовознавства. Темою кандидатської дисертації Ніна Федорівна обрала вивчення словотвірної системи сучасної української мови за допомогою новітніх структурних і формально-логічних методів, зокрема, активно використовуваної в тогочасних структурних дослідженнях аплікативної породжувальної моделі С.К. Шаумяна. У ці роки відбувалося активне формування теорії і практики словотворення як самостійної галузі наукових досліджень, завдяки працям професора І.І. Ковалика та його послідовників усталювався погляд на словотвір як окрему підсистему мови і розділ її теоретичної граматики. Тож застосування до вивчення словотвору нових методів структурного аналізу мови, яке поставила своїм завданням Н.Ф. Клименко, відкривало перспективи одержання нових важливих теоретичних і практичних результатів. У 1967-му р. після закінчення аспірантури Н.Ф.Клименко працює в Інституті мовознавства на посаді молодшого наукового співробітника відділу теорії української мови та структурно-математичної лінгвістики, а з 1 листопада 1968-го р. — у новоствореному відділі структурно-математичної лінгвістики, де працює і сьогодні. З цим відділом пов'язані основні етапи її наукового зростання, визначальні події в її науковому житті та її непересічні здобутки на ниві українського мовознавства.

1970-го р. Н.Ф.Клименко в спеціалізованій ученій раді Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні успішно захистила дисертацію на тему «**Система афіксального словотворення сучасної української мови**», здобувши ступінь кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.21 — структурна, прикладна та математична лінгвістика. У цій праці вона ґрунтовно описала склад українських афіксів — префіксів і суфіксів, їх позиційні та комбінаторні властивості у різних типах структур слів основних повнозначних частин мови, яким властиве

розгалужене словотворення — іменників, дієслів, прикметників і прислівників. Здійснене дослідження дало їй змогу сформулювати важливі закономірності морфемної і словотвірної будови сучасного українського слова. За матеріалами цієї дисертації 1973-го р. видано однойменну монографію в академічному видавництві «Наукова думка». Ідеї, теоретичні та практичні результати своєї першої серйозної монографічної праці Н.Ф. Клименко творчо розвинула в наступних дослідженнях.

Початок 1970-х рр., як відомо, був сумно ознаменований згоранням хрущовської «відлиги» і шелестівської другої українізації, поверненням до сталінських ідей «злиття народів», тож у таких умовах здійснювати масштабне вивчення сучасного стану української мови та ще й із застосуванням найновітніших методів наукового її аналізу було зовсім непросто, це потребувало неабиякої мужності. Тим вагомішим з позицій сьогодення стає внесок відділу структурно-математичної лінгвістики в цілому і Ніни Федорівни зокрема до розвитку української структурної та математичної лінгвістики, лінгвостатистики та моделювання мови.

1970-і рр. позначені й участю Н.Ф.Клименко, вже визнаного фахівця з морфеміки, словотворення та морфології сучасної української мови, у створенні авторитетних колективних академічних праць, які істотно теоретично поглибили й доповнили важливим фактичним матеріалом 5-томну академічну граматику української мови «**Сучасна українська літературна мова**». У 1975-му р. як результат подальшого вивчення проблематики, опрацьованої в томі «**Морфологія**» (К., 1969), із зосередженням уваги на дискусійних і малодосліджених явищах було видано колективну монографію «**Морфологічна будова сучасної української мови**» (Редактор М.А. Жовтобрюх), у створенні якої взяли участь, крім Ніни Федорівни, А.П.Грищенко, Н.М.Сологуб, Г.М. Гнатюк, Г.Х. Щербатюк, О.Ф. Пінчук, А.В. Лагутіна. Перу Ніни Федорівни Клименко тут належить розділ «**Морфологічна будова комpositів**». Ця серйозна праця узагальнила її попередні результати вивчення комpositів різних частин мови, починаючи від її дипломної роботи в університеті, і заклала теоретичне й методико-процедурне підґрунтя для аналізу української складної (кількакореневої) лексики, на якому Ніна Федорівна зосередила свої основні дослідницькі зусилля впродовж наступних 10 років.

1979-го р. колектив співробітників відділу структурно-математичної лінгвістики на чолі з М.М.Пещак видав монографію «**Морфемна структура слова**», до якої Ніна Федорівна написала такі розділи, як «**Способи класифікації словозмінних парадигм**», «**Сполучуваність ознак змінних прикметників у межах слова**», «**Структурні властивості словозмінних основ прикметників**». Ця оригінальна праця подала формально-логічні моделі морфемної будови змінюваних слів різних частин мови, які уможливили встановлення їхніх парадигматичних класів. В основу формалізованої класифікації слів

були покладені набори флексій, морфонологічні чергування в основі слова та схеми властивого йому наголошення. Виявлені ознаки морфемної будови слова ще раз довели дієвість принципу семіотичної переваги, згідно з яким невелика кількість формальних ознак дає змогу описати основну масу слів мови. Отже, для кожного розряду змінюваних слів автори монографії встановили ядро і периферію властивих їм типів морфемної будови. Розроблена детальна формалізована класифікація морфемної структури змінюваних слів згодом лягла в основу алгоритмів і програм аналізу і синтезу слів за допомогою комп'ютера. Вони увійшли до складу системи автоматичного морфологічного аналізу тексту, створеної співробітниками відділу структурно-математичної лінгвістики Т.О. Грязнухіною, Л.В. Орловою, Н.П. Дарчук, В.І. Критською, Т.К. Пуздирєвою, програмістами Т.І. Недозим, Г.В. Коленовим і В.М. Сорокіним, для автоматичного редактора тексту РУТА та автоматичного двомовного (українсько-російського та російсько-українського) перекладача ПЛАЙ, добре відомих усім, хто сьогодні працює з українським офісом у складі операційної системи WINDOWS фірми Майкрософт.

Цього ж, 1979-го р. світ побачила ще одна колективна праця Інституту мовознавства, в якій Ніна Федорівна взяла активну участь. Це — «Словотвір сучасної української літературної мови», книжка, що не увійшла до відомого всім, хто працює з українською мовою в Україні та поза нею, 5-томника академічної граматики «Сучасна українська літературна мова», проте фактично завершила це авторитетне видання. Для цієї праці Н.Ф.Клименко написала розділ про способи творення складних слів — «Словоскладання. Абревіація». На великому і розмаїтому мовному матеріалі вона розробила струнку і водночас всеохопну класифікацію кількакореневих слів за їхньою частиномовною належністю, способами творення, типами словосполук, з якими вони співвідносяться, формально-семантичною будовою, властивою композитам, юкстапозитам та абревіатурам. Цей розділ заклав основу для ґрунтовного дослідження складних українських слів з використанням новітніх методів структурної та математичної лінгвістики — компонентного й трансформаційного аналізу, лінгвістичного моделювання й прогнозування, дефініційного методу й методу перифразування, результатом якого стала згодом монографія Ніни Федорівни «Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові» (К.: Наук. думка, 1984). У ній були подані результати фронтального вивчення складних українських слів різних типів: композитів і юкстапозитів — наслідків, відповідно, осново- і словоскладання, належних до основних повнозначних частин мови: іменників, дієслів, прикметників та прислівників. 1985-го р. Н.Ф. Клименко захистила однойменну докторську дисертацію зі спеціальності «українська мова» в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. Особливу увагу в цій праці авторка приділила взаємодії різних мовних підсистем — морфемної, лексичної, граматичної, словотвірної, в

процесі творення складних слів, функціональним властивостям таких мовних одиниць, їх стилістико-прагматичному потенціалу, ролі в українській номінації. Н.Ф. Клименко переконливо обґрунтувала висновок про те, що в творенні складних слів яскраво виявляють себе типологічні риси української мови як мови флективної з провідною роллю синтетизму в її номінації.

Кінець 1970 — початок 1980-х рр. ознаменований жвавим і плідним обговоренням проблем комп'ютеризації лінгвістичних досліджень і виробленням єдиного підходу до формування фондів національних мов як їх фактографічної і процедурної основи. У ці роки М.М. Пещак, Н.Ф. Клименко, В.С. Перебийніс беруть активну участь у загальносоюзних нарадах у Москві (1983, 1987, 1989 рр.), на яких предметом зацікавленого обговорення був широкий комплекс проблем, пов'язаних з реалізацією проектів створення машинних фондів мов народів СРСР. Результатом цієї напруженої новаторської праці стали колективні монографії **«Формалізовані основи семантичної класифікації лексики»** (К., 1982), **«Лексична семантика в системі «людина-машина»** (К., 1986) та **«Український семантичний словник: Проспект»** (К., 1990, рос. мовою), одним із провідних авторів яких виступила Н.Ф.Клименко. Зусилля дослідників були передусім зосереджені на розробленні принципів підготовки лінгвістичних баз даних і баз знань про мову — основи її машинного фонду як інформаційно-довідкової, навчальної, редакційно-видавничої та власне дослідницької лінгвістичної системи, на створенні машинних версій традиційних словників української мови і автоматичному укладанні на їх основі словників нових типів. За словник, що найоб'ємніше подає відомості про слово — стрижневу одиницю системи української мови, яка пов'язує між собою одиниці її нижчих (фонеми, морфеми, силабери, акцентеми) й вищих (словосполуки, речення) рівнів, для розв'язання поставлених завдань було обрано тлумачний 11-томний **«Словник української мови»** (СУМ), видання якого було здійснено протягом 1970-1980 рр. Всебічне вивчення його метамови дало змогу розробникам машинного фонду української мови встановити формальні ознаки різних типів семантики, що їх здатне виражати українське слово: лексичної, словотвірної, граматичної, стилістичної, з'ясувати закономірності та особливості взаємозв'язку форми та значення у слові.

У науковому доробку Ніни Федорівни Клименко — понад 500 праць, серед яких 23 колективні та індивідуальні монографії, підручники, посібники, антології, статті в провідних наукових виданнях України і зарубіжжя. Особливе місце в її наукових здобутках, безперечно, займає **енциклопедія «Українська мова»**, унікальне видання, в створенні якого Ніна Федорівна взяла активну участь як один з розробників її тематичного покажчика разом з О.С. Мельничуком, І.Р. Вихованцем, В.В. Німчуком, А.М. Залеським та ін.; вона — автор понад 130 статей і персоналій та незмінний член її редколегії. Наприкінці

1990-х рр. як член Національної правописної комісії вона разом з В.В. Німчуком, І.Р. Вихованцем, К.Г. Городенською, С.І. Головащук, Г.П. Півтораком, В.В. Жайворонком, О.Д. Пономаревим, А.П. Грищенком і Н.І. Тоцькою взяла також активну участь у підготовці «**Українського правопису (проекту найновішої редакції)**». Готуючи цю науково обґрунтовану працю, автори щиро вірили в близьку перспективу вдосконалення й оновлення чинного українського правопису, у конструктивне і професійне обговорення свого проекту. Утім, нинішня патова ситуація з прийняттям нової редакції українського правопису зайвий раз доводить наївність віри Ніни Федорівни та її колег у торжество науки над політиканством, демонструє, на превеликий жаль, неспроможність української мовознавчої громади працювати спільно над проектами загальнонаціонального значення. Проте попри всі круті повороти життя творча й наукова активність Н.Ф. Клименко з бігом років не згасає. Свідченням цього є видана 2008-го р. за її редакцією разом з її ученицями Є.А. Карпіловською та Л.П. Кислюк монографія «**Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі**», в якій на багатому новому фактичному матеріалі проаналізовано й осмислено тенденції розвитку сучасної української мови, динаміку її норм, способи та засоби гармонійної взаємодії в українській номінації питомих і запозичених ресурсів. Академічна громада, колеги по мовознавчому цеху у вишах України гідно оцінили багаторічну плідну діяльність Ніни Федорівни Клименко, обравши її в травні 2006-го р. членом-кореспондентом Національної академії наук України зі спеціальності «мовознавство».

Невблаганно спливає час, але Ніна Федорівна всі негоди на своєму життєвому шляху незмінно зустрічає мужньо, улюбленою працею тамуючи біль утрат і перемагаючи недугу. Вона пам'ятає все — і добре, і погане, вміє цінувати друзів і залишається незмінно вірною своєму покликанню. Мірилом істини для неї завжди були і є батькові слова: працювати сумлінно, поважати людей і жити по совісті. Улюблений світ слова, українського і грецького, дає їй творчу наснагу й сили рухатися вперед і вести за собою вдячних учнів і колег.

Вітаючи високошановну Ніну Федорівну зі славним ювілеєм, редколегія журналу «Українська мова», вся мовознавча спілка України щиро, з цілого серця зичать їй міцного здоров'я, сил і творчої наснаги для звершення нових величних задумів во славу української мови та української культури!

Євгенія Карпіловська (м. Київ)

Jevhenia Karpilovs'ka (Kyiv)

LOYALTY TO FOLLOWING HER VOCATION

(to the 70th anniversary from the corresponding member of Ukr. NA of Sci.

Nina F. Klymenko's birthday)